

TARIM ARAŞTIRMA RAPORLARI - 33

GAP BÖLGESİNDE TAHILLAR VE BAKLAGİLLER
PAZARLAMA YAPISI VE GELİŞTİRİLMESİ

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP BÖLGESİNDE TAHILLAR VE BAKLAGİLLER
PAZARLAMA YAPISI VE GELİŞTİRİLMESİ

AĞUSTOS, 1993

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

1. GİRİŞ

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. MATERYAL

2.2. YÖNTEM

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

4. SONUÇ

Ö N S Ö Z

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sulamaya açılmasıyla ortaya çıkacak tarımsal potansiyelin en iyi şekilde değerlendirilmesini temin etmek amacıyla GAP İdaresi Başkanlığı tarafından Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ne bir dizi Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Çalışması yaptırılmıştır.

Şanlıurfa-Akçakale Koruklu mevkiinde tahsis edilen 276 dekarlık bir Araştırma İstasyonu kurulması, 31 adet projeden oluşan araştırma çalışmalarının yürütülmesi, GAP Bölgesi'nde Tarımsal Konularda Veri Bankası Oluşturulması ve Uzaktan Algılama Merkezi Kurulması olmak üzere dört bileşenden oluşan proje çalışmalarını 1987-1992 yılları arasında yürütülmüştür.

Planlanan proje çalışmaları üç aşamalı olarak ele alınmış olup tamamlanan bölümü, birinci aşamayı oluşturan Adaptasyon Çalışmalarını içermektedir.

Proje paketinin araştırma çalışmalarından bitkisel üretimle ilgili olanlar, Koruklu mevkiinde kurulan Araştırma İstasyonu'nda hayvansal üretimle ilgili olanlar ise TIGEM Ceylanpınar Tarım İşletmesi'nde yürütülmüştür.

Bu rapor, yürütülen alt projelerle ilgili olarak saptanan ilk sonuçları ortaya koymaktadır.

Söz konusu proje paketinin ikinci aşaması olan yetiştirme teknikleri ile ilgili araştırmalar, ilk aşamada elde edilen verilere bağlı olarak ve adaptasyonu saptanmış tür ve çeşitlerle Harran Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nin de katkıları ile yine Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi tarafından 1993-1996 yılları arasında sürdürülecektir.

1. GİRİŞ

Tahıllar gerek doğrudan insan beslenmesinde ve gerekse hayvansal yem üretiminde temel madde olma özelliklerinden dolayı, dünyanın tartışmasız en önemli tarımsal ürünüdürler. Baklagiller, az gelişmiş ülkelerde genellikle gelir düzeyi düşük geniş tüketici kitlelerin beslenmesinde tahıllarla birlikte temel gıda maddeleri arasında yer alırlar.

Dünya tahıllar ve baklagiller piyasalarındaki gelişmeler, bu ürünlerin gerek üretim ve gerekse tüketiminde önemli bir ülke durumunda olan Türkiye'yi de yakından ilgilendirmektedir. Konunun önemi, ülkemizde Güneydoğu Anadolu Projesi'ne bağlı olarak gerçekleştirilecek büyük üretim artışları da dikkate alındığında daha da artmaktadır. Bu düşünceyle bu araştırmada dünya tahıllar ve baklagiller piyasalarının genel yapısının incelenmesi ve bu piyasalarda son yıllardaki gelişmelerin ortaya konması amaçlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi, yurdumuzda dokuz tarım bölgesinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi içindedir. GAP, antitorosların oluşturduğu yayın güneyinde, Fırat ve Dicle Nehirlerinin aşağı kesimleri ile bu nehirlerin arasında kalan Eski Mezopotamya ovalarının yukarı kısımlarını kapsamaktadır. Sulama ve enerji amaçlı olmak üzere onüç projeden oluşan GAP, uygulamasında ve gerçekleştirilmesinde birçok sektörde sürükleyici özelliğe sahiptir.

GAP'ın kapladığı alanın içinde bulunduğu iklim koşulları, sulu tarıma geçildiği zaman yılda 2-3 ürün alınmasına elverişli bulunmaktadır. Diğer taraftan kuru tarıma göre sulu tarımda meydana gelecek üretim artışı da dikkate alındığında proje alanındaki üretimin, bugünkü üretimin önemli miktarda üzerinde olacağı kabul edilmektedir.

Sulama ile meydana gelecek üretim artışı yanında, ürün çeşidi de çoğalacaktır. Çeşitlenecek ve artacak olan üretimin iç ve dış pazarlarda sürekli olarak satılabilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, bölgenin halihazır üretim ve pazarlama yapısının durumu, gelecekte muhtemel üretim ve pazarlama yapısındaki gelişmelerin nasıl olacağı, nasıl olmasının gerektiğinin araştırılması büyük önem taşımaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Araştırma alanı saptanırken, GAP alanının tamamı çeşitli özellikleri açısından ayrıntılı olarak incelenerek, bölgeyi en iyi temsil niteliğine sahip, Aşağı Fırat Havzasından Şanlıurfa-Harran Ovaları Sulama Projesi ve Dicle Havzasından Dicle Sağ Sahil Sulama Projesi alanları araştırma bölgesi olarak seçilmiştir. Halen işletmede olan 7,500 hektarlık Devegeçidi sulamasının Diyarbakır Dicle Sağ Sahil Sulama Alanı ile, 13,800 hektarlık Akçakale yeraltı sulamasının ise Şanlıurfa-Harran sulama alanı ile bitişik olması ve bu nedenle sulu alanlardan ihtiyaç duyulacak verilerin kolayca toplanmasına olanak sağlaması, bu bölgelerin seçilmesinde etkili olan bir faktör olmuştur.

2.2. Yöntem

Üretim deseni, coğrafi dağılım, toprak verimliliği ve arazi mülkiyet ve tasarruf durumu gibi kriterler temel alınarak, Dicle Sağ Sahil Sulama Proje alanında 15, Devegeçidi sulaması alanında halen sulanan 4 köy örnek köy olarak belirlenmiştir.

Yine bu bölgede, Akçakale yeraltı sulaması içerisinde yer alan 3 sulu köyde ve 11 kuru köyde çalışılması kararlaştırılmıştır.

Her iki proje alanında, 100'er adet işletmeye anket uygulanmıştır. Araştırmada işletmeler sahip oldukları işletme arazisi genişliğine göre 1-250 da, 251-500 da ve 500 dekadardan büyük olmak üzere üç sınıfta gruplandırılmıştır.

Diyarbakır-Dicle Sağ Sahil Sulama Proje Alanında 97 işletmeyle, Şanlıurfa-Harran Sulama Projesi alanında ise 106 işletme ile görüşme yapılarak gerekli bilgiler toplanmıştır. Toplam 203 işletmenin her biri için daha önceden hazırlanmış anket formu uygulanmıştır (GAP alanında tahıllar ve baklagiller pazarlama yapısı araştırması anket formu). Anket formu işletmelere uygulanmadan önce, bölgede yeterli sayıda ve çeşitli tarım işletmeleri üzerinde denemeye tabi tutularak; eksik, yetersiz veya hatalı olan sorular düzeltilmiş ve kontrol edilmiştir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

İncelenen işletmelerde, çiftçi ailesi başına düşen ortalama nüfus sayısı Şanlıurfa Bölgesi'nde 9.41, Diyarbakır Bölgesi'nde 11.93'dür.

Şanlıurfa Bölgesi'nde ortalama işletme genişliği 251.2 da, Diyarbakır Bölgesi'nde 246.1 da ve araştırma alanının ortalama işletme genişliği 248.8 da olarak hesaplanmıştır.

İşletme arazisi arazi tasarruf durumu, araştırma alanına göre incelendiğinde; %88.3'ü mülk, %4.1'i kiraya tutulan, %7.6'sı ortakçılıkla işlenen arazi durumundadır.

Şanlıurfa Bölgesi'nde işletmeler ortalamasına göre parça sayısı 3.25, Diyarbakır Bölgesi'nde 4.64 ve araştırma alanında 3.91 olarak hesaplanmıştır.

İncelenen tüm işletmeler ortalamasına göre, tarımsal üretim değerinin %91.9'unu bitkisel üretim, %8.1'ini hayvansal üretim değeri oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerin %53.7'si kredi kullanmakta olup, işletmeler büyüdükçe kredi kullanma oranı artmaktadır. İşletmelerin tüccar, komisyoncu, kooperatif, banka, tefeci ve diğer kuruluşlardan olmak üzere çeşitli yerlerden kredi aldıkları saptanmıştır. Aynı ve nakdi kredi en az baklagil grubunda, en fazla sulu pamuk için kullanılmaktadır.

İncelenen işletmelerin %12.3'ü bir tarım kooperatifine üye bulunmaktadır. İşletmeler üyesi oldukları kooperatiflerin nakdi kredi, aynı kredi, girdi temini ve ürün pazarlaması gibi çeşitli hizmetlerinden yararlanmaktadır.

İşletmelerde tahıllardan, buğday ve arpanın hasadı biçerdöğeri ile yapılırken; baklagillerden, mercimek elle yolarak, tırpanla biçme veya çayır biçme makinasiyla; nohut ise elle yolarak hasat edilmektedir.

Bütün buğday ve arpa çeşitlerinde ortalama verimler, Şanlıurfa Bölgesi'nde Diyarbakır Bölgesi'nden daha yüksek olmuştur. Baklagillerde ise; işletmeler ortalamasına göre mercimekte verim, suluda 24.7 kg/da, kuruda 108.6 kg/da iken nohutta 59.6 kg/da olarak bulunmuştur.

İşletmelerde üretilen tahıl ve baklagiller Toprak Mahsulleri Ofisi, tüccar, komisyoncu, kooperatif, fabrika ve benzer kuruluşlara satılmaktadır.

İncelenen tüm işletmelerde tahıllar pazarlama masrafının %95.8'ini taşıma masrafları, %3.2'sini işçilik masrafları, %0.3'ünü depolama ve %0.2'sini diğer pazarlama masrafları oluşturmaktadır. Baklagil satan işletmelerde ise; toplam pazarlama masrafının %72'sini taşıma, %13'ünü işçilik, %0.4'ünü depolama ve %14.6'sını diğer pazarlama masrafları oluşturmaktadır.

4. SONUÇ

Üretilmiş olan ürünler son tüketiciye ulaşıncaya kadar çeşitli yolları izlerler ve çeşitli şekillerde işleme tabi tutulurlar. Ürünlerin üretimlerinden itibaren içinden aktıkları ve çeşitli olaylar ile karşılaştıkları bu yollara ve yerlere toplu olarak "Pazarlama Kanalları" adı verilmektedir.

Halen bölgenin en önemli ürün grubunu oluşturan tahıl ve baklagil pazarının düzenlenmesi işini TMO üstlenmiş olmakla birlikte, ürün alımındaki yetersizlik bu kuruluşun söz konusu ürünler piyasası üzerinde yeterli etkili olamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu konuda en aktif görevi buğday borsası üstlenmiş durumdadır. Borsada satışı gerçekleştirilen ürünlerden buğday, genellikle Gaziantep'teki un, makarna ve irmik fabrikalarına, arpa ise daha çok hayvan yemi olarak değerlendirilmek üzere Elazığ ve Malatya'daki yem fabrikalarına gönderilmektedir. Baklagil ürünleri piyasasına daha çok tüccar ve komisyoncular ile ihracatçılar yön vermektedirler.

Ürünler üretildikleri andan itibaren son tüketiciye ulaşıncaya kadar çeşitli pazarlama kademelerinden geçmekte ve genellikle üretildikleri işletmelerden çok daha uzak yerlerde tüketime sunulmaktadır. Bu bakımdan, pazarlamanın her kademesinde bir taşıma hizmeti çeşitli kişi ve kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir. Üreticiler genellikle arzi dağıtarak yüksek gelir elde etme amaçlı depolama olanaklarından yoksundur. Depolama hizmeti daha çok bölgede geniş finansman olanaklarına sahip kişi ve kuruluşlar tarafından yerine getirilmektedir. Yörede bu amaçla faaliyet gösteren kişiler olarak tüccarlar, kuruluşlar olarak da TMO ve işleme tesisleri gösterilebilirse de bunların sahip oldukları olanaklar yeterli ve sağlıklı koşullarına uygun değildir.

Fazlaca kompleks işleme ve tesis tekniklerini gerektirmeyen tahıl ve baklagil ürünlerinin işlenmesi için bölgede yeterli kapasitenin mevcut olduğu söylenebilir. Bölgedeki mevcut tesislerin büyük bir bölümü Gaziantep ili sınırları içindedir. Kapasite kullanım oranları genellikle %50'nin altında olan bu işleme tesisleri bugün için işleme kapasitelerini dışsatıma paralel olarak artırabilmektedirler.

TARIMSAL ARAŞTIRMA GELİŞTİRME PROJE ÇERÇEVESİNDE YÜRÜTÜLEN ÇALIŐMALAR

1. GAP Bölgesine Adapte Olabilecek Őeftali, Kayısı, Badem ve Nektarin ÇeŐitlerinin Saptanması
2. GAP Bölgesinde DeęiŐik Nar ÇeŐitlerinin Adaptasyonu
3. Ülkemizde Yetiştiriciliği Yapılan Çilek ÇeŐitlerinin GAP Bölgesine Adaptasyonu
4. GAP Bölgesine Uygun Pıkan Cevizi ÇeŐitlerinin Saptanması
5. Doęal Olarak YetiŐen Çok Yıllık Soğanlı-Yumrulu ve Rizomlu Süs Bitkilerinin Tarlada Üretim Olanakları
6. Sulamanın GAP Alanında Yüksek Verimli Sofralık ve Őaraplık Üzüm ÇeŐitlerinin Verim ve Kalitelerine Etkisi
7. GAP Bölgesinde Sebze YetiŐtiricilięinin Geliştirilmesi
8. GAP Bölgesinde Yüksek Verimli Lif Teknolojik Özellikleri Üstün Pamuk ÇeŐitlerinin Saptanması
9. GAP Bölgesinde Sulu KoŐullara Uygun Yemlik ve Biralık Arpa ÇeŐitlerinin Saptanması
10. GAP Bölgesine Uygun Kolza ÇeŐitlerinin Saptanması
11. GAP Bölgesine Uygun Ayçiçeęi ÇeŐitlerinin Saptanması
12. GAP Bölgesinde Sulu KoŐullara Uygun Ekmeklik ve Makarnalık Buğday ÇeŐitlerinin Saptanması
13. GAP Bölgesinde Sulu KoŐullara Uygun Çeltik ÇeŐitlerinin Saptanması
14. GAP Bölgesinde Yem Bitkileri Adaptasyonu
15. GAP Bölgesinde Sulu Koşullarda YetiŐtirilebilecek Yonca ÇeŐitlerinin Saptanması
16. GAP Bölgesinde I. Ürün veya II. Ürün Olarak YetiŐtirilebilecek Sorghum Tür ve ÇeŐitlerinin Saptanması
17. GAP Bölgesinde I. veya II.Ürün Olarak YetiŐtirilebilecek Mısıır ÇeŐitlerinin Saptanması
18. Harran Ovası Koşullarında Pamuk Sulamasında Sulama Aralığı ve Su Tüketiminin Belirlenmesinde Açık Su Yüzeyi Buharlaşmasından Yararlanma Olanakları
19. Harran Ovası Koşullarında Ayçiçeęi Sulamasında Sulama Aralığı ve Su Tüketiminin Belirlenmesinde Açık Su Yüzeyi Buharlaşmasından Yararlanma Olanakları

20. Harran Ovası Koşullarında Su Yüzeyi (Class-A Pan) Buharlaşmasından Yararlanarak İkinci Ürün Soya İçin Sulama Programlarının Geliştirilmesi
21. GAP Bölgesinde Pilot Bitki Koruma Kliniklerinin Kurulması
22. GAP Bölgesinde Zirai Mücadele Politikasına Esas Teşkil Edecek Hastalık, Zararlı ve Yabancı Otların Saptanması
23. Mardin-Ceylanpınar Ovaları Toprak Kaynaklarının Temel Özellik ve Dağılımlarının Belirlenmesi ve İdeal Arazi Kullanım Planlarının Hazırlanması
24. Harran Ovasında Önemli ve Yaygın Toprak Serilerinin Sulama Başlamadan Önceki Strüktür ve İnfiltrasyon Özellikleri ve Alkalleşme Olasılıklarının Belirlenmesi
25. GAP Bölgesinde Entansif Süt Sığırcılığını Geliştirmek İçin Uygulanabilecek İslah Organizasyon Modelleri
26. Kilis Tipi Güney Sarı Kırmızı Sığırların Yayılış Alanları, Performansları ve GAP Bölgesi için Bu Sığırlardan Yararlanma Olanakları
27. GAP Bölgesinde Yetiştirilen İvesilerin Süt, Döl ve Et Verimlerinin İslahında Egzotik Irklardan Yararlanma Olanakları
28. GAP Bölgesinde Çeşitli Bal Arısı Irklarının Performanslarının Saptanması ve Bölgede Mevcut Arı Irklarının İslahı Olanakları
29. GAP Bölgesinde Entansif ve Yarı Entansif Koşullarda Hindi Yetiştiriciliği
30. GAP Bölgesinde Sulu Koşullarda Uygulanabilecek Ekim Nöbeti Sistemleri
31. İkinci Ürün Dane Mısır Yetiştirmede Farklı Toprak İşleme Yöntemlerinin Teknik ve Ekonomik Yönden Karşılaştırılması
32. Plastik Örtülü Seralarda Bitki Yetiştirme Ortamının Sağlanması İçin Isı Örtüleri İle Nemlendirme Sistemlerinin Kullanılması ve Enerji Dengesinin Belirlenmesi
33. GAP Bölgesinde Tahıllar ve Baklagiller Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi
34. GAP Bölgesinde Endüstri Bitkileri Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi
35. GAP Bölgesinde Meyve ve Sebze Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi
36. GAP Bölgesinde Hayvansal Ürünler Pazarlama Yapısı ve Geliştirilmesi